

„Program nélküli program”

BORSOS MIKLÓS SZOBRÁSZMŰVÉSZ MŰVÉSZETPEDAGÓGIAI MUNKÁSSÁGA

Csak jóval Borsos Miklós (1906–1990) halála után érett meg a szakmai közélet igénye arra, hogy megemlékezzen a 20. század magyar művészetét alkotásaival döntően meghatározó szobrász művészetpedagógiai munkásságáról.

BORSOS Miklós korigál, balra tanítványa, **KOPCSÁNYI Ottó** az 1950-es években | Miklós BORSOS correcting, his student Ottó KOPCSÁNYI standing by his side, the 1950s
Fotó: MOME-archívum

A Magyar Művészeti Akadémia Iparművészeti és Tervezőművészeti Tagozata 2014-ben a budapesti Vigadó Galériában *Visszanézve – A Borsos-iskola és utóélete 1946–2014* című tárlaton¹ vetette fel először ennek szükségességét.

2015-ben a hódmezővásárhelyi Nemzetközi Kerámia Központban nyílt meg a *Borsos Miklós és tanítványai* című kiállítás a művész és tizenhárom kortárs keramikusművész alkotásaiból.²

A Borsos Miklós pedagógiai munkássága iránt megélénkült érdeklődés arra készítette a témára figyelést

kezdeményező ötvösművészeket és művészettörténészeket, hogy a lehető legnagyobb mélységében tárjuk fel, ismerjük és ismertessük meg a Mester pedagógiai tevékenységét.

A szakmai emlékezet őrzi azt a tényt, hogy Borsos Miklós szobrászművész 1946 és 1960 között a Magyar Iparművészeti Főiskola (1946–1948: Iparművészeti Akadémia) tanára volt.

1946 – a béke első teljes éve a második világháború befejezése után.

Műhelykép az 1950-es évekből | Workshop photo from the 1950s
Fotó: MOME-archívum

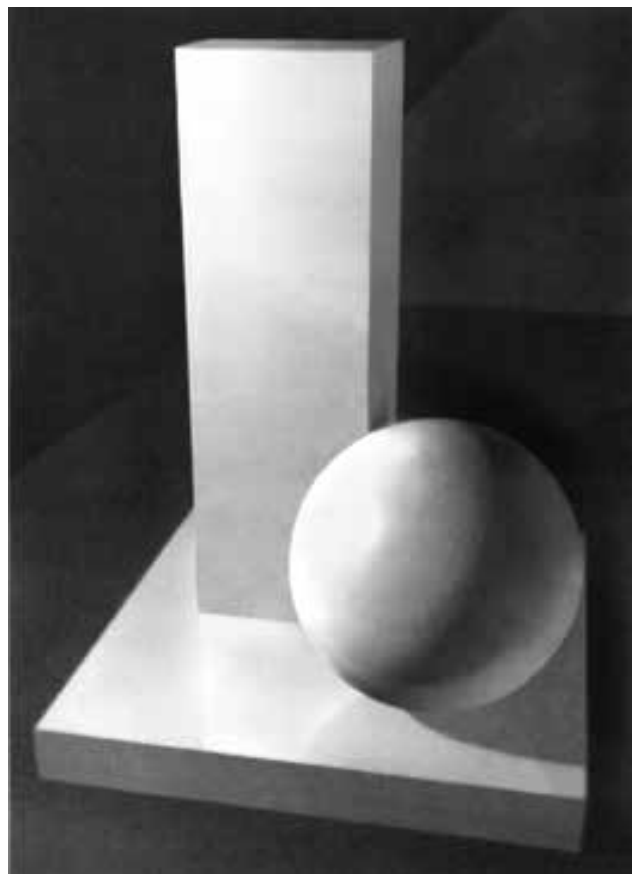
Keresztury Dezső akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter kiemelkedően fontosnak tartotta a felsőoktatás megújítását. Megbízására készítette elő 1946/1947-ben Pátzay Pál szobrászművész, a minisztérium művészeti osztályának vezetője, az iparművészeti felsőoktatás átszervezését és a rajztanárképzés reformját. Ő javasolta, hogy szobrász kollégáját, Borsos Miklóst bízzák meg a felsőoktatási rangra emelt Iparművészeti Főiskola díszítőplasztikai képzésének vezetésével. Pátzay

javaslatában szerepet játszhatott, hogy az ideiglenes nemzeti kormány a Magyar Művészeti Tanács tagjai közé választotta Borsos Miklóst.³

Borsosnak – a közéleti szereplés iránt megmutatkozó hajlandósága mellett – több személyes körülménye, adottsága is vonzó lehetett a megújuló iparművészeti felsőoktatás számára. A családi hagyományokat követve, aranyműveséget tanult apja műhelyében, majd két évtizeden át vésnöki munkából élt, tehát iparművész képzettséggel és -szemlélettel gyakorolta alkotói hivatását. Széles körű szakmai tájékozottsága annak volt köszönhető, hogy szobrászi pályájára nem az intézményes képzés keretei között, nem akadémikus módszerekkel készült fel, hanem az európai művészet múltját és jelenét megismerő tanulmányutakon, maga által választott mesterek műtermeiben.

Életútjának ezekből a sajátosságaiból is következhet, hogy szobrászművészként ötvösművészeti technikákat alkalmazott: plasztikáinak jelentős részét kalapált és hajlított rézlemezről készítette.

Ez az ötvösmesterség képzettségével plasztikai kifejezésben kiteljesedő személyiség érkezett tanárként az Iparművészeti Akadémiára 1946-ban.

Aránytanulmány. FODOR Lórántnak egy 1950-es évekbeli hallgatói munkáról készített számítógépes rekonstrukciója | Study of proportions. Digitalized reconstruction of a student's work from the 1950s by Lóránt FODOR
Forrás: Scherer József: 100 év formatan. Magyar Iparművészeti Főiskola, Budapest, 1999

Tanári tevékenységét legendaként emlegetik.

Felvetődik hát a kérdés: mi adja ennek a legendának a valóság alapját?

BORSOS Miklós: Támár | Miklós BORSOS: Tamar | 1951, gipsz, Ø 8 cm
Fotó: Co-Libri Reklámgrafika

Erre a kérdésre keresve a választ, indultam el a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem (MOME) Levéltárába azzal a kutatói szándékkal, hogy az egykori Iparművészeti Főiskola, illetve annak díszítőszobrász főtanszakja szakmai programjait, tanterveit elolvassam, és ezekből megismerjem a legendás Mester pedagógiai nézeteit, gyakorlatát. A levéltári dokumentumok között azonban alig találtam erre az időszakra vonatkozó darabokat. A dátum és szerző jelölése nélküli írásként némelyikének a címe és a benne foglaltak sejtetették, hogy kutatási témámra vonatkoznak: *Szobrász Főtanszak célkitűzése, feladata és tanulmányi programja*. Ez a dokumentum például az iparművészet szakágainak a 20. század első évtizedeiben a képzőművészettel szembeni tekintélyvesztését elemzi. Gyakorlati hasznossági szerepükkel, illetve nem ábrázoló jellegükkel indokolja a szerző ezt a jelenséget. A sorok írója a jelenkor építészeti és ahhoz kapcsolódó művészeti feladatainak minél magasabb színvonalú megoldása miatt halaszthatatlannak tartja ennek a problémának a tisztázását: az iparművészeti szakágak, műfajok egymás közötti és a képzőművészethez viszonyított egyenrangúságának helyreállítását. A megoldást a dokumentumban olvasható program szerint az jelentheti, ha az Iparművészeti Főiskola díszítőszobrászati képzése főtanszaki rangban fogja össze a többi szakág szakmai képzését, és ezzel minden művészeti ág alkotóját alapvetően plasztikai gondolkodásra, plasztikai szemlélet gyakorlására készíti. A „Szobrász

Főtanszak” működésének szükségességét kifejtő program egy létező szakmai helyzet valóságát állapítja meg ugyan, annak természetét mégis feltűnően politikai és erkölcsi nézőpontból értelmezi, és ennek megfelelően jelöli ki céljait, távlatait is.

Kíváncsian kutattam tovább, hogy találok-e egyáltalán valami személyügyi dokumentumot arról, hogy Borsos Miklós tanár volt ebben az intézményben.

Az ilyen jellegű nyilvántartás adatai megerősítették ezt a köztudatban élő ismeretet. A tényleges szolgálati időre vonatkozó adatok szerint a Mester 1946. szeptember 15-től ideiglenes tanári kinevezést kapott az Iparművészeti Akadémián.⁴ 1948. január 24-től végleges főiskolai rendes tanári kinevezést kapott az Iparművészeti Főiskolán.⁵ Az első hivatali esküt 1948. február 7-én tette le. 1950. március 1-től a kinevezése intézeti tanárnak minősíti.⁶

Ezt követően a személyügyi anyagokban sincs nyoma főiskolai tanári tevékenységének.

A díszítőszobrász főtanszak munkájára vonatkozóan egyetlen programot, az 1953/54. évi őrzi a MOME Levéltára. A szerző megjelölése azonban ezen a dokumentumon sem szerepel. Igényes szakmaisággal megfogalmazott és magas szintű műveltséggel áthatott gondolataiban nyomát sem találtam a korábbiakban ismertetettek politikai, erkölcsi és termelési szemléletének. Mintha nem ugyanarról az intézményről szólna, mintha nem ugyanarra a szakmai problémára vonatkozna.

A levéltári helyzettel, Borsos Miklós főiskolai tanári munkájára vonatkozó dokumentumoknak a hiányával szembesülve, még inkább foglalkoztatott, hogy személyes visszaemlékezésében miképpen beszél erről a tevékenységéről.

JUHÁSZ Árpád: Vázák (diplomamunka) | Árpád JUHÁSZ: Vases (diploma work) | 1959, vörösréz lemez, 27–30 x Ø 7–8 cm
Fotó: Széll Balogh Mihály

BORSOS Miklós: Zenélő faunok | Miklós BORSOS: Fauns Playing Music
1958, gipsz, 12,5x14 cm
Fotó: Co-Libri Reklámgrafika

KOPCSÁNYI Ottó: Antilop | Ottó KOPCSÁNYI: Antelope
1958, vörösréz, magasság: 25 cm
Fotó: Co-Libri Reklámgrafika

A *Visszanéztem félutamból* című (Széchenyi Kiadó, Budapest, 1989) önéletrajzi írásának vonatkozó fejezetei szerint a saját főiskolai műtermében fogadta növendékeit, akiket a maga alkotói gyakorlatának példájával és személyes konzultációkkal vezetett tanulmányaikban. Szándéka az volt, hogy a közvetlen emberi és alkotótársi kapcsolattal megrövidítse, megkönnyítse számukra azt az utat, amelyet ő – az intézményes oktatás keretein kívül – sok nehézséggel és kínnal járt be.

*Program nélküli program*nak nevezte Borsos saját pedagógiai módszerét.

A személyes példa, a személyes kapcsolatok program nélküli programja hogyan illeszkedhetett be az Iparművészeti Főiskola akkori reformközegébe Ortutay Gyula, Révai József és Darvas József közoktatásügyi miniszteri működése idején?

Amint a politikai szempontok a szakmaiaknál erőteljesebben érvényesültek mind a Művészeti Tanács működésében, mind a művészeti felsőoktatásban, Borsos igyekezett ezektől távolságot tartani. A Tanácshoz benyújtott lemondását – Kodály Zoltán személyes kérésére – visszavonta. A fordulat évében őt ért politikai megtorlás után is elszántan tanította tovább a főiskolán „a művészet igazát”. Egészen addig tette ezt, amíg ugyanaz a Művelődésügyi Minisztérium, amely 1959-ben a carrarai biennáléra küldte alkotásait, néhány hónappal később fel nem mentette a főiskolai tanárság feladatai alól.

Borsost a tanári munkája közvetlenül az intézmény legrégebbi – az 1880-ban történt megnyitásakor egyetlenként működő – (eredetileg „műfaragászati”), díszítőplasztikai szakosztályhoz kötötte.

Az 1946-os oktatási reform az iskola hároméves

előkészítő évfolyamait középiskolai szintű Szépműves Líceumként elkülönítette, és a felsőoktatásra szakosodott rész Iparművészeti Akadémia elnevezéssel működött, négyéves képzéssel, szakosztályokkal – köztük a díszítőplasztikával.

Borsos komolyan vette a Líceum középiskolai oktatását, és arra alaposan építette fel a főiskola technikai képzésének anyagát. A felsőoktatásban tehát nem alapozó ismeretek átadására törekedett, hanem az egyéni alkotói hang megtalálásához, az egyéni kifejezési formák kialakításához segítette növendékeit. Tanítási gyakorlatában a hét első három napján tartotta az elméleti órákat, a hét második felében viszont műhelygyakorlat következett. Ezekben az alkalmakon minden hallgató bemutatta, amin dolgozott. A Mester minden egyes munkáról véleményt mondott, konzultált és – szükség esetén – korrigált.

PÉRI József: A veszprémi Arany Oroszlán patika domborműve
József PÉRI: Relief on the Golden Lion pharmacy in Veszprém
1979, vörösréz, domborítás

Fotó: Lelkes László

JAJESNICA Róbert: Borsos-doboz (oldalain ötvösszerszámok és ötvösműhely ábrázolásával) | Róbert JAJESNICA: Box. Homage to Miklós Borsos (with renderings of metal artists' tools and workshop on its sides)
1959, vörösréz, ezüstözött, 5,5x8,5x8,5cm

Fotó: Lénárt Attila

A műhelygyakorlatokon nem korlátozta a részvételt csupán a díszítőplasztikai szakosztály hallgatói részére, hanem a belsőépítészeti, a kerámia-, a grafika-, a textil- és az ötvösművészeti szakosztályok hallgatói kölcsönösen figyelemmel kísérhették egymás bemutatkozását, az ehhez kapcsolódó mesteri konzultációt és korrigálást. Ráirányította a figyelmet a gazdag anyaghasználat lehetőségére: a nemesfém mellett ösztönözte a bronz, a vas használatát (a nemesfém-törvény bevezetéséig).

Ennek az oktatási módszernek az eredményeként kialakult a tanítványok szellemi önállósága, alkotói magabiztossága. Pedagógiai szemléletének és gyakorlatának köszönhetően az 1960-as években szinte minden iparművészeti ágban megfigyelhető az a jelenség, hogy a tervezett tárgyalkotás mellett megjelennek az önálló plasztikai igényű alkotások.

BAKONYVÁRI M. Ágnes
művészettörténész

1. A kiállítás Jajesnics Róbert, Kopcsányi Ottó, Kótai József, Máté János, Muharos Lajos és Péri József munkáit mutatta be.
2. A tárlat Benkő Ilona, Borsódy László, Csekovszky Árpád, Fekete János, Gálócsy Edit, Krajtsovits Margit, Lőrincz Győző, Németh János, Samu Katalin, Schrammel Imre, Urbán Teréz, Végvári Gyula és Veress Miklós munkáit vonlatta fel.
3. A Művészeti Tanácsot az 1945. évi 10.210. M. E. számú rendelettel hozták létre.
4. A 102227/1946. VII. ü. o. számú irat alapján.
5. 212751/948. számon.
6. 39/1950. számú kinevezés.

A cikk *A hazai ötvösművészet felsőfokú oktatásának története 1945-től napjainkig* című, a XII. Ötvösművészeti Biennáléhoz kapcsolódóan a Klebelsberg Kultúrkúriában 2019. október 3-án rendezett konferencia kiadványában (szerk. Katona Katalin, 2019) megjelent tanulmány szerkesztett, rövidített változata.

A képanyag archív fotóit Csipes Antal bocsátotta rendelkezésünkre.

A Moholy-Nagy Művészeti Egyetem történeti előzményei, névváltozásai

1880–1890: Országos Magyar Királyi Iparművészeti Tanoda (az Országos Magyar Királyi Mintarajztanoda és Rajztanárképezde szervezeti egysége) | 1890–1946: Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola | 1946–1948: Iparművészeti Akadémia | 1949–1999: Magyar Iparművészeti Főiskola | 2000–2006: Magyar Iparművészeti Egyetem | 2006-tól: Moholy-Nagy Művészeti Egyetem